

БОГАТСТВО СТВАРАЛАЧКЕ ЛИЧНОСТИ

Предраг Лазаревић (1929–2014)

Предраг Лазаревић био је човјек високе личне културе и стваралац разноврсних интересовања која су се прожимала и подупирала. Био је професор и проучавалац књижевности, књижевни, позоришни и ликовни критичар те ангажовани културни и јавни посленик. Једно кратко вријеме бавио се и практичном политиком, али се на овом подручју више истакао као аутор политиколошких текстова тематски и проблемски везаних за српско национално питање и судбину српског народа на крају двадесетог вијека.

Предраг Лазаревић је рођен у Бањалуци 28. маја 1929. године. Школовао се у родном граду (у којем је завршио основну школу и први разред гимназије) и у Београду, гдје је на Филозофском факултету, 1953. године, дипломирао на групи Југословенски језици и књижевности. Лазаревић је цијели радни вијек провео у Бањалуци. Био је професор Гимназије (1954–1956) и Учитељске школе (1956–1958). Затим је обављао дужност управника бањалучког Народног позоришта (1958–1964) и радио као савјетник у Просвјетно-педагошком заводу (1964–1966). Претежнији дио радног вијека Предраг Лазаревић је био професор на Педагошкој академији у Бањалуци (1966–1989) на предметима Теорија књижевности и Књижевност јужнословенских народа до реализма. Са Педагошке академије прелази на мјесто директора Народне и универзитетске библиотеке „Петар Кочић” у Бањалуци (1990–1999).

До краја живота Предраг Лазаревић је на два подручја остао активан: као књижевни и културни дјелатник и као ангажовани интелектуалац који је сматрао да се у смутним временим *нема њраво на ђушање*. Његова ријеч – изнесена у бројним телевизијским и радио-наступима, десетинама разговора и политичких коментара – пажљиво је слушана и

* dusko.p@blic.net

уважавана чак и онда када није у свему прихватана. Предраг Лазаревић је преминуо у Бањалуци 23. септембра 2014. године.

Лазаревић је био познат и признат театролог на некада заједничком југословенском простору. На најпрестижнијим југословенским позоришним фестивалима – Стеријиним позорју, МЕС-у, Позоришним играма Босне и Херцеговине – био је ангажован на више начина: као селектор, водитељ округлих столова критике или као члан (неријетко и председник) фестивалских жирија.

Посебно је важно издвојити уреднички рад Предрага Лазаревића. Био је један од уредника часописа *Коријен* и међу покретачима *Пушева*, најугледнијег бањалучког књижевног часописа у другој половини двадесетог вијека. Ипак, његов најзначајнији уреднички посао везан је за покретање и уређивање *Прилога настјави српскохрватској језика и књижевности*. Предраг Лазаревић и Милан Шипка покренули су овај часопис 1966. године и заједнички га уређивали до 1973. године. Од тада па до гашења *Прилога* (1980), њихов главни и одговорни уредник био је Предраг Лазаревић. Часопис је најприје био регионалног карактера, гласило Подрожнице Друштва наставника за језик и књижевност Босне и Херцеговине, а од 1968. и Друштва у цјелини. За четрнаест година континуираног излагања штампано је укупно шеснаест бројева *Прилога настјави српскохрватској језика и књижевности*. Када је Лазаревић преузео самостално уређивање, часопис је (заслугама техничког уредника, сликара Томислава Дугоњића) редизајниран, ликовно и графички допадљиво обликован. *Прилози настјави српскохрватској језика и књижевности* били су несумњиви израз нарасле свијести о друштвеној важности наставе језика и књижевности и потврда угледа који је просвјетно-педагошки рад уживао у Бањалуци и Босни и Херцеговини. Поред заслуга за покретање и вишегодишње уређивање овог гласила, важно је истаћи да је Лазаревић у њему објавио више драгоцјених методичких радова у којима је комбиновао књижевнотеоријска, методолошка и наставничка знања и искуства.

Пишући о важним проблемима наставе књижевности у школама (у опширним освртима на водеће књиге и приручнике из ове области, објављене шездесетих и седамдесетих година двадесетог вијека), он назначавача комплекс трајно важних питања: како савремене књижевне теорије и оријентације у проучавању књижевности прилагодити наставним програмима и, нарочито, наставној пракси? Како се определијелити за неку од научних метода (или синтетизовати више њих) и саобразити је школ-

ској употреби? На који начин, пројектујући наставне планове и уџбеничке садржаје, уобзирити креативност наставника и могућности ученика? Наведеним преиспитивањима он подвлачи сву сложеност методике наставе књижевности, указује на проблематична мјеста и најбољих приручника из ове области те сугерише неопходност перманентних иновација у њеним оквирима.

Четири Лазаревићеве књиге резултат су његовог научноистраживачког рада: *Чишање као преиспитивање: од светосавља до данас* (2013), *Андрић о Босни* (2010), *Оледи из Крлежине драматургије* (2009) и *Сашира моштивисана родољубљем* (2002). Он није беспоговорни присталица било којег појединачног научног метода. Најближи естетичкој и стилистичкој критици, Лазаревић није склон антипозитивистичком редуccionизму. Према потребама интерпретативне процедуре, након освјетљавања чинилаца иманентних тексту, он прелази на анализу извантекстуалних чињеница које су их у одређеној мјери условиле. Дугогодишњи професор Теорије књижевности, Лазаревић је заговорник терминолошке прецизности и априорног неприхватања подјела и класификација које постоје у науци о књижевности. Припадност одређеном књижевном роду или жанру, иако је ријеч о изразитим ознакама литерарности, не детерминише крајњи карактер и смисао књижевног дјела па пренаглашавати значај једних, најчешће резултира неоправданим маргинализовањем других чинилаца. Лазаревић, на примјер, показује да је у анализама Кочићевог дјела пренаглашен значај *приповедних стурктура*, усљед чега су његова лирска својства скрајнута а драмски елементи неистакнути на одговарајући начин. На фону сличних разумијевања, у одличном тексту *Трагови романескних стурктура 17. и 18. века у Доситејевог аутобиографском делу Живош и прикљученија*, Лазаревић проицљиво открива да српски просвјетитељ и писац приповједачке моделе из европских романа седамнаестог и осамнаестог вијека не копира нити им прилагођава грађу од које гради своје дјело. Уочавајући да Доситеј поступа супротно, да поменуते романескне обрасце „ставља у функцију своје личности, а самим тим и своје морално-филозофске визије света”, Лазаревић открива кључно обиљежје поетике овога по много чему јединственог српског ствараоца.

Књига *Чишање као преиспитивање: од светосавља до данас* репрезентативни је избор Лазаревићевих студија и текстова о писцима који припадају самим врховима српске књижевности: од светог Саве, преко Доситеја Обрадовића и Вука Караџића, затим Петра Кочића, Борисава

Станковића и Бранислава Нушића, до Добрице Ћосића и Матије Бећковића. Обазриво бирајући предмет анализе и угао посматрања, Лазаревић у својим радовима помјера границе научних сазнања о овим ауторима. Он пише о проблемима који или уопште нису разматрани или су, у дотадашњој рецепцији наведених писаца, тумачени површно и погрешно. Критичко читање, према Лазаревићу, подразумејева анализу одређеног дјела, али и литературе о њему. „Читање књижевног дела схватао сам увек и као дијалог са оним што је о њему већ написано, а одлучивао сам се да пишем само кад ми се наметало тумачење другачије од познатих.”

У стваралачком опусу Предрага Лазаревића посебно мјесто припада књизи *Андрић о Босни*. Састављена од текстова посвећених романима *На Дрини ћуприја* и *Травничка хроника* те приповијести *Писмо из 1920*, она је писана са нарочитом преданошћу и истраживачком страшћу. Лазаревић своје анализе поткрепљује бројним примјерима из наведених дјела, које издваја сматрајући да је велики писац у њима најупечатљивије приказао сложену слику Босне, прилика и људи у њој. Трагични ратни сукоби у Босни и Херцеговини у посљедњој деценији двадесетог вијека иницирали су истраживање и оних димензија Андрићевог дјела које до тада нису биле на одговарјући начин сагледане. Лазаревићева књига *Андрић о Босни* незаобилазан је прилог том *новом читању* великог писца. Конкретни егзистенцијални тренутак усмјерава интерпретацију ка битној одлици Андрићеве умјетничке слике свијета, увјерењу о каузалности различитих времена. Тим поводом закључује Лазаревић: „Мало је његових [Андрићевих] дела у којима се не дотиче босанске прошлости да би разумео њену садашњост и наслутио будућност”.

Напоредо са књижевношћу, Предраг Лазаревић је од раних стваралачких почетака преокупиран драмом и позоришном умјетношћу. Драмски текстови, који по својој природи припадају подручју литературе, изражајну пуноћу добијају тек на сцени. У тексту о једној драми Скендера Куленовића Лазаревић ће управо на томе инсистирати. „Зато нам се чини да ће *Свјетло на другом сирају* тек на сцени добити своју мисаону и психолошку пуноћу [...] Прави суд о њему моћи ћемо изрећи тек кад га видимо на позорници – медију без кога свака драма пружа само половичну информацију о себи.” Према Лазаревићу, техником *сценских дийџиха* могуће је постићи плодотворну спрегу драме, као књижевног рода и позоришне умјетности (изражајним средствима којима она располаже). Посредством ове технике наративне партије драме

треба поставити на сцену тако да еманирају (зраче) једним значењем, али и да моделирају (наговјештавају) и други смисао. Лазаревић није био позоришни критичар већ теоретичар позоришне критике. Позоришна критика не треба да се бави „интерпретацијом драме или драматизацијом“; њен главни задатак је да анализира „аутентична театарска средства помоћу којих је та интерпретација остварена.“ Лазаревићева књига *Огледи из Крлежине грамајурџије* сумира његово вишегодишње истраживање драмског опуса овога писца. Иако обухватна и продубљена, ова истраживања усмјерена су ка неколико главних праваца: откривању драматуршких склопова Крлежиних драма и главних законитости на којима почивају и умјетнички функционишу; могућностима инсценације Крлежиних драмских текстова; освјетљавању главних момената из ауторове биографије који су, евидентно, утицали на садржину и значења његових главних драма те, на крају, и ка анализи суштинских проблема Крлежиних драмских дјела и њиховом сагледавању у једној широј, универзалној равни.

До краја свога активног радног вијека Предраг Лазаревић је писао књижевну, позоришну и ликовну критику. У савременој српској књижевности и култури он је био један од ријетких стваралаца овако широког дијапазона креативног исказивања. Објавио је двије збирке критичких текстова: *Преокујације или књије + изложбе = њозоришће* (2005) и *Окрајци о књижевности, настави књижевности, изложбама, њозоришћу и њолишци* (2010). У њима је Лазаревић плијенио компетентношћу, аналитичком убједљивошћу у сведеним исказима те стилском и језичком увјерљивошћу.

Двије књиге политичких коментара и есејистичких текстова на политиколошке и историјске теме: *Без ѡрава на ѡушање 1* (1996) и *Без ѡрава на ѡушање 2* (2007), разликују се од свих других књига Предрага Лазаревића. Изазвне драматичним разбијањем заједничке југословенске државе почетком посљедње деценије двадесетог вијека, оне су прије свега израз унутрашње потребе одговорног интелектуалца који је добровољно напустио удобност грађанског живота и изашао на брисани простор невеселе историјске стварности. Свједочећи оно за шта већина српских интелектуалаца није имала ни воље ни снаге, Предраг Лазаревић је самовладао изазове и, укупно узевши, изњедрио респектабилну политичку мисао међу Србима у Босни и Херцеговини у једном од најзначајнијих периода њихове новије историје.

У краткој биљешци о приступном предавању Богдана Поповића, Слободан Јовановић је написао да је Поповићу рођењем дано да буде професор. То би се без имало задршке могло рећи и за Предрага Лазаревића. Он је ословљаван као професор не само од својих бивших студената већ и од оних који су макар једном били у прилици да чују његову јавно изговорену ријеч. У тој ријечи спојили су се импресивна ерудиција, специфична дикција и боја гласа те, надасве, ријетка говорничка страст и повјерење у снагу изговорене ријечи.